

عملکرد نمایندگان زن در مجلس شورای اسلامی دوره سوم و چهارم (۱۳۶۷ تا ۱۳۷۵)

نورالدین نعمتی^۱

چکیده

مجلس شورای اسلامی به موجب قانون اساسی یکی از نهادهای مهم مردم‌سالار است و از منظر قانون‌گذاری و میزان اختیارات آن صحنه رقابت نیروهای سیاسی و اجتماعی است. انتخابات در این دوره‌ها در موقعیت متفاوتی برگزار شد. با رحلت بنیان‌گذار جمهوری اسلامی، پایان جنگ تحمیلی و شروع دولت سازندگی فضای سیاسی کشور تغییر کرد. در رقابت بین نیروهای موسوم به خط امام (ره) یا مکتبی دو جریان سیاسی اصول‌گرا (راست) اصلاح‌طلب (چپ) شکل گرفت. آن‌ها برای کسب اکثر کرسی‌های پارلمان به رقابت پرداختند. در این دوره‌ها، تعداد داوطلبان و نمایندگان زن نسبت به دوره‌های پیشین بیشتر شد. زنان نماینده براساس سیاست‌های کلی نظام با تصویب قوانینی برای حفظ تحکیم خانواده و احیای حقوق مادی و معنوی، زمینه‌های مشارکت بیشتر در عرصه‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی را فراهم کردند. این مقاله در پی آن است با رویکرد توصیفی تحلیلی به نقش و عملکرد زنان نماینده در این دوره‌ها بپردازد و فرضیه پژوهش این است: نمایندگان زن در این دوره‌ها با عنایت به آموزه‌های اسلامی و اسناد بالادستی و درک جایگاه زن با تصویب قوانینی به پیشرفت موقعیت زنان در جامعه ایران کمک کردند.

کلیدواژه‌ها

انتخابات، قوانین حمایتی، مجلس شورای اسلامی، مصوبات، نمایندگان زن.

مقدمه

در جمهوری اسلامی ایران، براساس اصل ۶۲ قانون اساسی، مجلس شورای اسلامی با رأی مستقیم مردم از نمایندگان ملت تشکیل شد که یکی از ارکان مهم نظام مردم‌سالاری است. در نظام اسلامی، براساس آموزه‌های دینی، اسناد بالادستی و بیانات بنیان‌گذار حکومت، مسائل زنان از اهمیت بالایی برخوردار بود و درک جایگاه زن و کوشش برای ارتقای سطح کمی و کیفی زندگی آنان از وظایف اصلی نظام اسلامی است. مجلس شورای اسلامی از منظر تصویب قوانین، میزان اختیار و نظارت بر روند اجرایی آن صحنه رقابت نیروهای سیاسی اجتماعی گروه‌ها و احزاب سیاسی برای کسب اکثریت کرسی پارلمان است. در دوره سوم، ۱۳۶۷ تا ۱۳۷۱، مشارکت سیاسی زنان نسبت به دوره‌های پیشین افزایش یافت. در این دوره، با انشعاب نیروهای درونی نظام به دو جریان اصول‌گرا (راست) و اصلاح‌طلب (چپ) رقابت آن‌ها بنا به شرایط داخلی و خارجی و برای کسب اکثریت کرسی‌های پارلمان آغاز شد که با پیروزی جناح اصلاح‌طلب به پایان رسید. در این دوره، تعداد داوطلبان زن ۴۷ نفر بود که ۴ نفر از آن‌ها در حوزه تهران به مجلس راه یافتند. در مجلس سوم، ۲۵۷ طرح و لایحه بررسی شد که ۲۷ مورد درباره زنان، خانواده و کودکان به تصویب رسید و به افزایش حضور زنان در عرصه‌های عمومی منجر شد. در دوره چهارم، از سال ۱۳۷۱ تا ۱۳۵۷، تعداد داوطلبان زن به ۸۲ نفر افزایش یافت و ۹ نفر به مجلس راه یافتند که نسبت به دوره پیشین ۱۲۵ درصد رشد داشته است. در این دوره، علاوه بر تهران در سایر شهرها نیز نمایندگان به مجلس راه یافتند. در این دوره، ۳۴۲ طرح و لایحه به تصویب رسید که ۳۶ مورد آن‌ها درباره زنان، خانواده و کودکان بود. در دوره چهارم مجلس شورای اسلامی، با تصویب قوانین در حوزه زنان و کودکان بی‌سرپرست، تنظیم خانواده، پیوستن به کنوانسیون حقوق کودک، تبادل هیئت‌های پارلمانی زنان، اصلاح قانون استخدام در قوه قضاییه، قانون مرخصی زایمان، دوره شیردهی و بودجه‌های سالانه دولت، روند فعالیت‌های بیشتر زنان در عرصه‌های سیاسی فرهنگی اقتصادی و اجتماعی فراهم شد. زنان نماینده با ایراد سخنرانی پیش از دستور طرح سؤال از وزیران نظارت پارلمانی شرکت در پیش‌نویس طرح‌های مربوطه، مسئله اشتغال و ایجاد فرصت‌های برابر با تأثیر مستقیم بر روند قانون‌گذاری گام‌های مؤثری در جهت استیفای حقوق شرعی و قانونی برداشته‌اند و مجلس شورای اسلامی در جهت توانمندسازی جامعه زنان با طرح قوانین کارآمد زمینه‌های مساعدی برای رشد، تعالی زنان، احیای حقوق مادی و معنوی آن‌ها فراهم کرده است.

پرسش پژوهش

نمایندگان زن در این دوره‌ها چگونه از طریق مجلس شورای اسلامی در ارتقای موقعیت زنان مؤثر بوده‌اند؟

فرضیه پژوهش

زنان نماینده در دوره‌های سوم و چهارم مجلس شورای اسلامی با عنایت به آموزه‌های اسلامی و اسناد بالادستی و درک جایگاه زن با تصویب قوانینی به پیشرفت موقعیت زنان در جامعه کمک کردند.

مجلس سوم

انتخابات مجلس سوم شورای اسلامی طی دو مرحله به ترتیب در ۱۹ فروردین و ۲۳ اردیبهشت ۱۳۹۷ برگزار شد. از اتفاقات این دوره پذیرفتن قطع‌نامه ۵۹۸ مبنی بر خاتمه جنگ و حمله گسترده عراقی‌ها، یعنی از اسفند ۱۳۶۶ تا اواخر اردیبهشت ۱۳۶۷، است. با کناره‌گرفتن نیروهای جبهه ملی و نهضت آزادی و انحلال حزب جمهوری اسلامی و مجاهدین انقلاب اسلامی و انشعاب مجمع روحانیون از جامعه روحانیت مبارز، انتخابات مجلس به صحنه رقابت چپ‌ها و راست‌های حکومت جمهوری اسلامی مبدل شد. وزارت کشور ثبت‌نام نامزدها را در تاریخ ۱۳۶۶/۱۲/۱۹ تا پایان روز ۱۳۶۶/۱۲/۲۵ انجام داد [۷، ص ۲]. در این دوره، ۲ هزار و یک نفر داوطلب نمایندگی شدند که صلاحیت هزار و ۶۱۵ نفر تأیید شد. تعداد تأیید صلاحیت نسبت به دوره پیش ۲۶ درصد رشد داشته است [۸، ص ۱۴]. در این دوره، از ۲۷ میلیون و ۹۸۷ هزار واجد شرایط رأی‌دادن، ۱۶ میلیون و ۷۱۴ هزار، یعنی حدود ۶۰ درصد، در انتخابات شرکت کردند. در سال ۱۳۶۶، بنا به درخواست رئیس‌جمهور و رئیس مجلس، حزب جمهوری اسلامی منحل شد [۱، ص ۲۱]. پیش از آن نیز سازمان مجاهدین انقلاب اسلامی منحل شده بود. با انحلال این احزاب، جامعه روحانیت مبارز تهران و جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، انجمن اسلامی، معلمان و خانه کار فعالیت خود را آغاز کردند. در انتخابات دوره سوم، گروه‌ها و تشکل‌هایی برای رقابت در مجلس به فعالیت پرداختند. این تشکل‌ها عبارت‌اند از جامعه روحانیت مبارز تهران، دفتر تحکیم وحدت، خانه کارگر، انجمن اسلامی معلمان، انجمن اسلامی ادارات و مؤسسات دولتی و انجمن اسلامی مدرسین دانشگاه که بین آن‌ها انجمن اسلامی معلمان و دفتر تحکیم وحدت و تشکیلات خانه کارگر ائتلافی برای انتخابات تهران تشکیل دادند که معروف به ائتلاف مستضعفین و محرومین بود که از نظر دیدگاه به روحانیون مبارز تهران نزدیک بودند. این گروه‌ها بیشتر در تهران فعالیت داشتند و در انتخابات این دوره باید بر نقش جامعه روحانیت مبارز و روحانیون مبارز تکیه کرد. در این دوره، شخصیت‌های شاخص جامعه روحانیت مبارز در تهران و شهرستان‌ها نتوانستند به مجلس راه یابند و مجلس سوم اکثراً از منتخبان فهرست مجمع روحانیون مبارز یا هم‌فکران آن‌ها تشکیل شد و اکثریت مجلس را جناح چپ تشکیل دادند. در این دوره، ۱۳ نفر از خانم‌ها داوطلب حوزه انتخابیه تهران شدند: ۱. منصوره اخوان، نام پدر رضا؛ ۲. ماه‌منیر بهمنی، نام پدر حسینعلی؛ ۳. مرضیه حدیدچی دباغ، نام پدر علی‌پاشا؛ ۴. زهرا حاج عباسقلی، نام پدر مهدی؛ ۵. گوهرالشریعه دستغیب، نام پدر

عباس؛ ۶. مریم زعفرانی بهروزی، نام پدر محرمعلی؛ ۷. پروین سبحانی، نام پدر محمود؛ ۸. نجمیه شاهرودی، نام پدر آقا؛ ۹. عاتقه صدیقی رجایی، نام پدر محمدصادق؛ ۱۰. آمنه شیرین ظفرقندی، نام پدر اکبر؛ ۱۱. پریدخت قاسم‌زاده حسینی، نام پدر محمد؛ ۱۲. اعظم کاوه، نام پدر کریم؛ ۱۳. منیره نوبخت، نام پدر عباس. از نمایندگان زن که از شهرهای دیگر در انتخابات دوره سوم شرکت کردند می‌توان به خانم‌ها: ربابه مدرس‌زاده از یزد، طوبی ایران‌دوست از نیریز و استهبان، یگانه جوانشیر از اهر، فاطمه سید خاموش و مرضیه چرمچی‌زاده از شهرضا اشاره کرد [ص ۴]. در این دوره، احزاب و گروه‌های سیاسی که فعالیت قانونی داشتند به صورت مستقل از نامزدها حمایت نکردند. به نظر می‌رسد بیشتر تمایل آن‌ها به شرکت حداکثری مردم در انتخابات بود. در همین دوره، چهار تشکل روحانیون مبارز تهران، دفتر تحکیم وحدت، انجمن اسلامی معلمان ایران-تهران و انجمن اسلامی مدرسین دانشگاه از خانم‌ها گوهرالشریعه دستغیب، مرضیه حدیدچی دباغ و عاتقه صدیقی حمایت کردند که با فهرست جامعه روحانیت مشترک بود [ص ۷، ۹]. در دوره اول انتخابات، ۱۸۰ نفر و در دوره دوم ۹۸ نفر به مجلس راه یافتند. در این دوره، چهار تن از زنان به مجلس شورای اسلامی راه یافتند که همگی از حوزه انتخاباتی تهران بودند که در دوره‌های گذشته همه نماینده بودند [ص ۲، ۷].

نمایندگان زن در این دوره در کمیسیون‌های آموزش عالی، آموزش و پرورش و اصل ۹۰ فعالیت کردند.

نمایندگان مجلس دوره سوم ۴۸۹ جلسه برگزار کردند که طی آن ۲۵۴ قانون تصویب و ۱۳۴ لایحه از سوی دولت و ۱۲۰ طرح از سوی نمایندگان ارائه شد. در این دوره، ۹۰ طرح و لایحه از سوی نمایندگان رد شد. بیشترین طرح و لایحه‌هایی که مورد تصویب قرار گرفت براساس نیاز جامعه و بیشتر مربوط به مسائل اقتصادی و قشرهای آسیب‌پذیر جامعه بود [ص ۱، ۹۳-۱۰۸]. در این دوره، نمایندگان مجلس برای توسعه و پیشرفت کشور براساس نیاز، قانون برنامه توسعه پنج‌ساله اول را بررسی و تصویب کردند و قانون مالیاتی، مجازات اخلال‌گران در نظام اقتصادی کشور بررسی و تصویب شد [ص ۴، ۴].

جدول ۱. بانوان منتخب مجلس شورای اسلامی دوره سوم

ردیف	تاریخ برگزاری انتخابات	نام و نام خانوادگی	کل آرای اخذشده	آرای کسب‌شده نماینده	درصد آرا	نوبت انتخاب
۱	۱۳۶۷/۲/۲۳	مرضیه حدیدچی دباغ	۷۸۷۲۹۸	۴۱۶۱۴۱	۴۷,۳۸	مرحله دوم
۲	۱۳۶۷/۱/۱۹	گوهرالشریعه دستغیب	۱۵۷۳۵۸۷	۶۶۳۶۵۵	۴۲,۱۷	مرحله اول
۳	۱۳۶۷/۱/۱۹	عاتقه صدیقی	۱۵۷۳۵۸۷	۶۱۴۳۶۷	۳۹,۰۱	مرحله اول
۴	۶۸/۹/۲۴	مریم بهروزی	۶۶۱۴۲۷	۲۲۱۶۷۱	۳۳,۵	میان‌دوره‌ای

مجلس و قوانین زنان

پس از پایان جنگ تحمیلی و شروع دوران سازندگی، ۱۳۶۷ تا ۱۳۷۱، اولویت‌های اقتصادی مورد توجه قرار گرفت و در دوره اول مجلس اصلاح قانون مدنی در ۴۷ ماده و ۸ تبصره به تصویب رسید. این طرح در مجلس سوم مورد تجدیدنظر قرار گرفت که در ۳ مهر ۱۳۷۰ در ۵۲ ماده و ۱۱ تبصره تصویب شد. در این قانون، به دلیل اختلاف در تبصره ۶ مبنی بر درخواست زوجه برای حق الزحمه کارهای منزل از همسر در حین طلاق و ضرورت وجود بانوان مشاور در دادگاه‌های خانواده پس از ارجاع به مجمع تشخیص مصلحت نظام به تصویب رسید. در ماده ۲ تبصره ۱ قانون بازنشستگی زنان، که در تاریخ ۱۳/۱۲/۱۳۶۸ در مجلس شورای اسلامی به تصویب رسید، زنان می‌توانستند با ۲۰ سال سابقه کاری و ۲۰ روز حقوق بازنشسته شوند [۱۳، ص ۸۲۸۱].

اصلاح قانون طلاق

قانون طلاق پس از بحث و بررسی سرانجام در یک ماده و ۷ تبصره در ۳ مهر ۱۳۷۰ به تصویب رسید. در مورد تبصره ۶ به دلیل اختلاف نظر مجلس و شورای نگهبان به مجمع تشخیص مصلحت نظام ارسال شد. در ۲۸ آبان ۱۳۷۱ به این ترتیب به تصویب رسید. از تاریخ تصویب این قانون زوج‌هایی که قصد طلاق یا جدایی از یکدیگر را دارند، باید جهت رسیدگی و رفع اختلاف خود به دادگاه مدنی خانواده مراجعه و اقامه دعوا کنند. چنان‌که جهت رسیدگی و رفع اختلاف فی مابین از طریق دادگاه و حکمیت از دو طرف، که برگزیده دادگاه‌اند (آن‌طوری که قرآن کریم فرموده است) حل و فصل نشده، دادگاه با صدور گواهی، عدم امکان سازش برای دفاتر رسمی طلاق فرستاده شود. دفاتر بدون اجازه دادگاه حق ثبت طلاق ندارند، در غیر این صورت، از سردفتر خاطی سلب صلاحیت به عمل خواهد آمد [۱۳، ص ۸۲۸۶]. خانم دستغیب در جلسات ۴۰۲ و ۴۰۳ برای اصلاح تبصره‌های قانون طلاق پیشنهادهایی به شرح ذیل مطرح کرد:

۱. رؤسای دادگاه‌های مدنی خاص ملزم به رعایت بند سوم اصل ۲۱ و قسمت آخر اصل دهم قانون اساسی شوند. نمایندگان اظهار داشتند در قانون اساسی بر لزوم حفظ خانواده تأکید شده و آوردن این تبصره ضرورتی ندارد و مخالفت کردند [۱۳، ص ۸۲۸۸].
۲. در دادگاه خانواده، برای راهنمایی خانم‌ها و جلوگیری از طلاق‌های بیشتر نمایندگان پس از بحث و بررسی سرانجام با انتخاب مشاور حقوقی برای خانم‌ها در دادگاه‌های خانواده موافقت کردند.

۳. همه شرط ضمن عقد باید موردی به امضای طرفین برسد و پس از جدایی، دادگاه باید صلاحیت والدین (پدر یا مادر) را برای نگهداری فرزند یا فرزندان تأیید کند؛
۴. تأدیه حقوق شرعی و قانونی زوجه به صورت نقد است. خانم دستغیب مدعی بود پس از مدت زیادی زندگی مشترک و جدایی زوجین باید اجرت‌المثل سالیان زندگی مشترک از طرف زوج به زوجه پرداخت شود [۱۴، ص ۸۳۰۵]. سرانجام این پیشنهاد پس از تصویب مجلس و ایراد شورای نگهبان در مجمع تشخیص مصلحت نظام در تاریخ ۲۸ آبان ۱۳۷۱ به شرح ذیل تصویب شد:
- الف) نحوه دعوت از حکمین و بررسی صلاحیت آنان به عهده دادگاه مدنی خاص است که آیین‌نامه اجرایی آن ظرف دو ماه از سوی وزیر دادگستری تهیه خواهد شد و به تصویب رئیس قوه قضاییه خواهد رسید؛
- ب) گزارش کتبی مبنی بر عدم سازش با توجه به کلیه شروط ضمن عقد و مطالب مندرج در اسناد ازدواج جمهوری اسلامی و نیز تعیین تکلیف و صلاحیت سرپرستی فرزندان و حل و فصل مسائل مالی به امضای حکمین شوهر و زن مطلقه و همچنین گواهی کتبی سلامت روانی زوجین در صورتی که برای دادگاه مدنی خاص مشکوک باشد به دادگاه باید تحویل شود؛
- ج) اجرای صیغه طلاق و ثبت آن در دفتر موکول به تأدیه حقوق شرعی و قانونی زوجه (اعم از مهریه، نفقه، جهیزیه و غیره آن) به صورت نقد است؛ مگر در طلاق خلع یا مبارات (در حد آنچه بذل شده) یا رضایت زوجه یا صدور قطعی حکم اعسار شوهر از پرداخت حقوق فوق‌الذکر؛
- د) در طلاق رجعی، گواهی کتبی اسکان زوجه مطلقه در منزل مشترک تا پایان عده الزامی است و در صورت تحقق رجوع، جلسه طلاق ابطال و در صورت عدم رجوع در مهلت مقرر، صورت جلسه طلاق تکمیل و ثبت می‌شود. صورت جلسه تکمیلی طلاق با امضای زوجین و حکمین و عدلین و سردفتر و مهر دفترخانه معتبر است؛
- ه) دادگاه مدنی خاص در مواقع لزوم می‌تواند از بین بانوان واجد شرایط قانون، قضات مشاور زن داشته باشد؛
- و) پس از طلاق، در صورت درخواست زوجه مبنی بر مطالبه حق الزحمه کارهایی که شرعاً برعهده وی نبوده است دادگاه بدو از طریق تصالح نسبت به تأمین خواسته زوجه اقدام می‌کند. در صورت عدم امکان تصالح، چنانچه ضمن عقد یا خارج از عقد در خصوص امور مالی شرطی شده باشد، طبق آن عمل می‌شود. چنانچه زوجه کارهایی را که شرعاً برعهده وی نبوده به دستور زوج یا عدم قصد تبرع انجام داده باشد و برای دادگاه نیز ثابت شود، دادگاه اجرت‌المثل کارهای انجام گرفته را محاسبه و به پرداخت حکم می‌دهد. در غیر این صورت، با توجه به سنوات زندگی مشترک و نوع کارهایی که زوجه در خانه شوهر انجام داده و وسیع مالی زوجه، دادگاه مبلغی را از باب بخشش (نحله) برای زوجه تعیین می‌کند؛

ز) گواهی وجود یا عدم وجود جنین از سوی پزشک ذیصلاح و آزمایشگاه مربوطه باید تحویل شود.

ازدواج موقت

در این دوره، مباحث زیادی درباره ازدواج موقت مطرح شد. خانم رجایی مدعی بود اگرچه ازدواج موقت ممکن است تأثیری زودگذر داشته باشد، در درازمدت مشکلات زیادی برای فرد و جامعه به وجود می‌آورد و دلایل آن را تجملات، کم‌توجهی به ارزش‌های اسلامی، اخلاقی، روحیه انقلابی، ترویج فرهنگ غرب و فعالیت‌های رسانه‌های معاند انقلاب عنوان کرد. او ازدواج موقت را منطقی ندانسته و معتقد است باید موقعیتی فراهم شود که جوانان به سمت ازدواج دائمی تشویق و ترغیب شوند [۱۵، ص ۶۲۲۳-۶۲۲۴]. در این زمینه، خانم دستغیب مدعی بود برای ازدواج دائمی باید فرهنگ‌سازی کرد. چنانچه خواسته‌های طرفین معقول و منطقی باشد، دیگر نیازی به ازدواج موقت نیست و تصویب چنین قوانینی بازتاب منفی خواهد داشت و احیاناً مورد سوء استفاده افراد غیرمتعهد از موازین شرعی قرار می‌گیرد و به صورت لذت‌جویی و تنوع‌طلبی رواج داده می‌شود. ضمن اینکه طرح این موارد باعث سست شدن بنیاد خانواده و افزایش طلاق می‌شود [۱۶، ص ۶۴۴۳-۶۴۴۵].

آموزش و پرورش و سایر موارد

پس از پایان جنگ تحمیلی، در وزارت آموزش و پرورش براساس نیاز کشور و ضرورت‌های سازمانی، هم در ساختار اداری و آموزش، تغییرات وسیعی ایجاد شد و باعث واکنش نمایندگان مجلس شد. در این دوره، نمایندگان زن به این تحولات واکنش منفی نشان دادند. خانم دباغ در نطق خود مدعی بود این فعل و انفعالات به جایی نخواهد رسید و کسانی می‌توانند سرمایه‌های انقلاب را به‌عنوان وزیر و مربی تحت تکفل بگیرند که خود را از بازی‌های سیاسی و تسویه حساب‌های گذشته تزکیه کرده و به اخلاق اسلامی متخلق شده باشند [۱۷، ص ۳۳۵۱]. خانم دستغیب اقدامات انجام‌شده در وزارت آموزش و پرورش را مغایر ارزش‌های انقلاب دانست و در تذکر به وزیر مدعی بود حذف نیروهای مؤمن و انقلابی که تجربه و سوابق روشن دارند ضایعه جبران‌ناپذیری است و از رئیس‌جمهور درخواست رسیدگی کرد. در ادامه، بر حمایت و تأمین تربیت نیروی انسانی کارآمد و ضرورت بازنگری در بودجه‌های عمرانی، جاری و تحقیقاتی مراکز آموزش عالی و آموزش و پرورش تأکید کرد [۱۸، ص ۵۶۹۶-۵۶۹۷]. در این دوره، نمایندگان زن مجلس از وزیر کشور خواستند برای مقابله جدی و مؤثر با بدحجابی مقابله کند و گزارش آن را به مجلس ارائه دهد.

مجلس چهارم

مجلس شورای اسلامی همواره یکی از کانون‌های جمهوری‌ت نظام و صحنه رقابت نیروهای سیاسی برای کسب کرسی‌های پارلمان از طریق انتخابات و تأثیرگذاری از رهگذر قانون و نظارت بر اجرای آن است. مجلس شورای اسلامی علاوه بر تصویب قانون، نظارت بر اجرای آن، ایجاد تغییر در سیاست‌های جاری، داخلی و خارجی کشور به یکی از کانون‌های مهم نیروهای سیاسی و اجتماعی برای مردم و مسئولان تبدیل شده است. مجلس چهارم یکی از دوره‌های بسیار مهم در تحولات سیاسی کشور در دهه ۱۳۷۰ است. در این دوره، بسیاری از ائتلاف‌ها، احزاب و گروه‌های سیاسی شکل گرفت که نقش مهمی در رقابت سیاسی آن دهه و صف‌بندی‌های سیاسی در دوره‌های بعد داشت. در مجلس سوم، جریان‌های سیاسی شکل گرفت و براساس تفسیری که از اصل ۹۹ قانون اساسی به عمل آمد، دبیر وقت شورای نگهبان، آیت‌الله محمدی گیلانی، مسئله تعیین صلاحیت داوطلبان ورود به مجلس را استصوابی دانست و آیت‌الله رضوانی، رئیس هیئت مرکزی نظارت بر انتخابات، نظارت استصوابی را شامل تمام مراحل اجرایی انتخابات از جمله تأیید و رد صلاحیت کاندیدا اعلام کرد [۹، ص ۶۲-۶۴]. انتخابات مجلس در شرایطی برگزار شد که رهبر جمهوری اسلامی رحلت کرده و جنگ تحمیلی به پایان رسیده بود. احزاب و گروه‌های سیاسی با درک چنین شرایطی برای کسب بیشترین کرسی‌های پارلمان به رقابت پرداختند. در روند بررسی صلاحیت داوطلبان، تبلیغات وسیع رسانه‌ای و نقد نظارت استصوابی از سوی جریان اصلاح‌طلب (چپ) انجام گرفت و آن را ابزاری جناحی و در اختیار اصول‌گراها (راست) دانستند [۱۰، ص ۵۸-۶۰]. شورای نگهبان به‌رغم تبلیغات جریان‌های سیاسی کشور اعلام کرده بود بدون توجه به گرایش‌های سیاسی در راستای اجرای قانون صلاحیت ۳ هزار و ۲۴۳ نفر برای شرکت در انتخابات مجلس چهارم تأیید شده است. انتخابات در روز جمعه ۲۱ فروردین ۱۳۷۰ آغاز شد و در جریان انتخابات جامعه روحانیت مبارز و مجمع روحانیون مبارز براساس برنامه‌های اعلامی و انجام‌دادن تبلیغات پس از شمارش آرا از سوی وزارت کشور، ۱۳۵ نماینده در دوره اول به مجلس راه یافتند. در ۱۹ استان انتخابات به مرحله دوم کشیده شد و تعداد زیادی از شخصیت‌های شاخص از راه‌یابی به مجلس بازماندند [۱۰، ص ۶۰-۶۲]. مرحله دوم انتخابات در ۱۸ اردیبهشت ۱۳۷۰ برگزار شد. پس از پایان انتخابات، جامعه روحانیت مبارز، که اصلی‌ترین گروه جناح راست بود، در حوزه انتخابیه تهران، که اصلی‌ترین میدان رقابت گروه‌های سیاسی بود، توانست همه نامزدهای خود را در این حوزه روانه مجلس کند. در این دوره از انتخابات، براساس گزارش مرکز آمار، تعداد افراد واجد شرایط ۳۲ میلیون و ۴۶۵ هزار و ۵۵۸ نفر بود که تعداد ۱۸ میلیون و ۷۶۷ هزار و ۴۲ نفر در انتخابات شرکت کردند که میزان مشارکت مردم ۵۷٫۸۱ درصد بود. در این دوره، تعداد ۸۶ نفر زن داوطلب شدند و ۹ نفر از آن‌ها به مجلس راه یافتند که نسبت به دوره‌های گذشته، که تعداد آن‌ها ۴ نفر بود، ۱۲۵ درصد رشد داشته است. تا پیش از این دوره نمایندگان زن منحصر به تهران بود. در این دوره، از استان‌های خراسان، آذربایجان شرقی و کرمانشاه نمایندگانی به مجلس راه یافتند و سطح تحصیلات آن‌ها نسبت

به دوره‌های گذشته بالاتر بود. در مجلس علاوه بر جریان‌های سیاسی، جریان سومی با عنوان مستقلین شکل گرفت و در یک سال باقی‌مانده از دولت سازندگی سیاست‌های فرهنگی دولت را به چالش کشید. تعدادی از نمایندگان از دولت حمایت می‌کردند که در اواخر مجلس حزب کارگزاران سازندگی وابسته به دولت شکل گرفت که بعداً در مدیریت کردن کشور نقشی مهم برعهده گرفتند [۱، ص ۹۸-۱۰۰]. مجلس چهارم با تصویب برنامه دوم توسعه اقتصادی و تشکیل مرکز پژوهش‌های مجلس، گام‌های مهم و مؤثری برای برنامه‌ریزی توسعه اقتصادی کشور برداشت. در این دوره، دولت در جهت توسعه اقتصادی با آزادسازی نرخ ارز و حرکت به سوی اقتصاد بازار آزاد، تورم بالایی ایجاد کرد [۱۱، ص ۷۵-۸۰]. نمایندگان زن براساس قانون اساسی و سیاست کلی نظام بیشترین فعالیت خود را در مجلس در حوزه‌های فرهنگی، اجتماعی، خانواده و استیفای حقوق زنان متمرکز کردند.

جدول ۲. میزان آرا و کمیسیون زنان در مجلس چهارم

ردیف	نام و نام خانوادگی	حوزه انتخابیه	تعداد آرا	درصد کسب آرا	کمیسیون مجلس و فعالیت	محل فعالیت	سال تولد
۱	نقیسه فیاض‌بخش	تهران	۴۱۱۵۳۶	۴۰/۱	آموزش و پرورش	کارشناسی ارشد فلسفه و حکمت اسلامی	۱۳۴۳
۲	مریم بهروزی	تهران	۳۷۷۹۷۸	۳۶/۸	قضایی و حقوقی	امور سطوح عالی حوزه علمی	۱۳۲۴
۳	پروین سلیحی	تهران	۳۷۵۹۴۶	۳۶/۶	بهداری و بهزیستی	دانشجوی ارشد بهداشت	۱۳۳۶
۴	مرضیه وحید دستجردی	تهران	۳۷۱۹۶۱	۳۶/۲	بهداری و بهزیستی	متخصص زنان و زایمان کارشناس	۱۳۳۸
۶	منیره نویخت	تهران	۳۶۵۶۸۰	۳۵/۶	فرهنگ و آموزش عالی	ارشد تاریخ فرهنگن و تهران	۱۳۲۹
۷	قدیسه سیدعلوی	مشهد	۱۸۶۸۶۸	۳۵/۱	بهداری و بهزیستی	متخصص زنان و زایمان	۱۳۳۰
۸	فاطمه همایون مقدم	تبریز	۵۲۹۹۴	۳۰/۴	فرهنگ و آموزش عالی	کارشناس الهیات	۱۳۲۴
۹	فخرتاج امیرشقایق	تبریز	۴۷۶۹۵	۲۶/۹	اصل نود	کارشناس زبان فرانسه	۱۳۲۰
۱۰	اختر درخشنده	کرمانشاه	۳۳۱۲۶	۲۶/۶	آموزش و پرورش	کاردانی تربیت بدنی	۱۳۲۱

مجلس و قوانین زنان

دوره چهارم از تاریخ ۱۳۷۱/۳/۷ تا ۱۳۷۵/۳/۶ ادامه داشت. در مجلس ۴۲۶ جلسه علنی برگزار و ۶۲۶ طرح و لایحه بررسی شد که ۲۲۹ لایحه و ۱۱۳ طرح به تصویب مجلس و تأیید شورای نگهبان رسید. تعداد ۴۸ طرح و لایحه درباره زنان، خانواده و کودکان ارائه شد که ۳۶ طرح و لایحه به تصویب مجلس رسید و ۱۲ طرح و لایحه بررسی نشد. نمایندگان زن ۴۸ بار در بیانات پیش از دستور به بیان دیدگاه‌های خود در زمینه طرح‌ها، لایحه‌ها و مسائل کشور پرداختند. در جلسه هجدهم به تاریخ سیزدهم مرداد ۱۳۷۱، توافق‌نامه همکاری فرهنگی و آموزشی بین دولت جمهوری اسلامی و دولت جمهوری کنیا در هجده ماده به تصویب رسید که در ماده ۵ این توافق‌نامه از مبادله هیئت‌های زنان جهت دیدار از پروژه‌های که زنان انجام می‌دهند استقبال شد. در این ماده تصریح شده است در کشور کنیا زنان مسئولیت‌های مهمی در پروژه‌های فرهنگی و اجتماعی دارند و برای تبادل تجربیات هیئت‌های زنان هر دو کشور با بازدید از این طرح‌ها به تبادل اطلاعات بپردازند. در ماده ۶، علاقه‌مندی دو کشور در زمینه مبادلات وسایل ورزشی زنان و مردان و تبادل دانش روز مریبان اعلام شد [۱۸، ص ۱۷۷-۱۸۶].

لایحه تأمین زنان و کودکان بی‌سرپرست

در جلسه هجدهم ۱۳۷۱/۵/۲۱ لایحه‌ای در ۱۰ ماده و ۶ تبصره از سوی دولت به مجلس ارائه و بررسی شد و نمایندگان موافق و مخالف درباره ارجاع این لایحه به کمیسیون بهداشتی و بهزیستی اظهار نظر کردند تا در صورت موافقت نمایندگان با تصویب کمیسیون به صورت آزمایشی اجرا شود. در این جلسه، خانم اختر درخشنده از این لایحه دفاع کرد و مدعی بود در صورت موافقت، بخش مهمی از مشکلات زنان بی‌سرپرست مرتفع خواهد شد [۱۹، ص ۲۲۰-۲۳۸].

ماده (۱)

به پیروی از تعالیم عالیة اسلام در جهت حفظ شئون و حقوق اجتماعی زن و کودک بی‌سرپرست و زدودن آثار فقر از جامعه اسلامی به منظور اجرای قسمتی از اصل بیست و یکم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، زنان و کودکان بی‌سرپرست که تحت پوشش قوانین حمایتی دیگری نیستند از حمایت مقرر در این قانون بهره‌مند خواهند شد.

ماده (۲)

مشمولان این قانون عبارت‌اند از:

۱. زنان بیوه: بیوه به زنانی اطلاق می‌شود که به عقد ازدواج (دائم یا منقطع) درآمده و سپس به یکی از دلایل طلاق، فوت شوهر، فسخ عقد، صدور حکم فعلاً تنها زندگی می‌کند.

۲. زنان پیر و سالخورده: زنان بی‌سرپرست و مسنی هستند که قادر به تأمین معاش خود نباشند؛
۳. سایر زنان و دختران بی‌سرپرست: به زنان و دخترانی اطلاق می‌شود که بنا به عللی از قبیل مفقودالاثرفردن یا از کارافتادگی سرپرست، به‌طور دائم یا موقت، بدون سرپرست (نان‌آور) می‌مانند؛
۴. کودکان بی‌سرپرست: به کودکانی اطلاق می‌شود که بنا به هر علت و به‌طور دائم یا موقت سرپرست خود را از دست داده باشند.

تبصره ۱: پسران موضوع بند ۴ این ماده تا رسیدن به حداقل سن قانونی (مندرج در قانون کار) و دختران تا زمانی که ازدواج نمایند مشمول این قانون باقی خواهند ماند. مگر اینکه تحت سرپرستی قرار گیرند یا به نحوی تمکن مالی بیابند؛

تبصره ۲: پسرنانی که ادامه تحصیل دهند، به شرط وجود اعتبار تا پایان تحصیل مشمول مفاد این قانون اند [۲۰، ص ۳۹۲-۴۱۰].

ماده (۳)

زنان و کودکان بی‌سرپرست که به هر نحو از مستمری‌های بازنشستگی، از کارافتادگی و بازماندگان بهره‌مند می‌شوند.

ماده (۴)

حمایت‌های موضوع این قانون عبارت‌اند از:

۱. حمایت‌های مالی شامل تهیه وسایل و امکانات خودکفایی یا مقرری نقدی و غیر نقدی به صورت نوبتی یا مستمر؛
 ۲. حمایت‌های فرهنگی، اجتماعی شامل ارائه خدماتی نظیر خدمات آموزشی (تحصیلی)، تربیتی، کاریابی، آموزش حرفه و فن جهت ایجاد اشتغال، خدمات مشاوره‌ای و مددکاری جهت رفع مسائل و مشکلات زندگی مشمولان و به‌وجود آوردن زمینه ازدواج و تشکیل خانواده؛
 ۳. نگهداری روزانه یا شبانه‌روزی کودکان و زنان سالمند بی‌سرپرست در واحدهای بهزیستی یا واگذاری سرپرستی و نگهداری این‌گونه کودکان و زنان به افراد واجد شرایط.
- تبصره: کلیه مشمولان واجد شرایط که از سلامتی جسمی و روانی برخوردارند به تشخیص مددکاران ذی‌ربط جهت شرکت در دوره‌های آموزش حرفه‌ای و کاریابی معرفی می‌شوند.

ماده (۵)

میزان و مدت پرداخت مقرری ماهیانه طبق آیین‌نامه‌ای تعیین می‌شود که بنا به پیشنهاد سازمان بهزیستی کشور به تصویب هیئت‌وزیران خواهد رسید.

تبصره: پرداخت مقرری نقدی و غیرنقدی تا احراز موارد مندرج در ماده (۶) این قانون ادامه خواهد یافت.

ماده (۶)

در موارد ذیل مقرری مشمولان قطع خواهد شد:

۱. در صورت ازدواج، رجوع یا تحت تکفل قرار گرفتن؛
 ۲. یافتن تمکن مالی؛
 ۳. خودداری از شرکت در دوره‌های آموزشی (تحصیلی) و آموزش حرفه‌ای بدون عذر موجه؛
 ۴. امتناع از قبول شغل مناسب پیشنهادی.
- تبصره: در صورت محکومیت کیفری که منجر به بازداشت و زندان شود، مقرری مربوط در مدت محکومیت قطع خواهد شد.

ماده (۷)

هرکس براساس اسناد و گواهی‌های خلاف یا با توسل به عناوین تقلبی از مزایای مقرر در این قانون به نفع خود استفاده کند، به رد عین یا معادل کمک‌های نقدی و غیرنقدی دریافتی و نیز تا دو برابر آن جریمه محکوم می‌شود و چنانچه موجبات استفاده اشخاص ثالث را من غیر حق فراهم نماید، به جزای نقدی تا سه برابر مزبور محکوم خواهد شد.

تبصره ۱: کلیه خسارات و وجوه حاصله از جرایم نقدی مقرر در این قانون جز درآمد اختصاصی سازمان بهزیستی و در یک ردیف درآمد و هزینه مستقل همه‌ساله در قانون بودجه منظور و طبق آیین‌نامه‌ای که به تصویب هیئت‌وزیران خواهد رسید هزینه می‌گردد؛

تبصره ۲: سازمان بهزیستی می‌تواند از هدایا و کمک‌های اشخاص حقیقی و حقوقی در جهت اجرای این قانون استفاده نماید.

ماده (۸)

چنانچه مشمولان این قانون اشتغال، ازدواج یا رجوع خود را مکتوم داشته و مقرری دریافت دارند، برابر ماده ۷ این قانون مورد پیگرد قرار خواهند گرفت.

ماده (۹)

سازمان بهزیستی کشور مجری این قانون خواهد بود و موظف است آیین‌نامه‌های اجرایی مربوطه را ظرف سه ماه از تاریخ ابلاغ قانون با هماهنگی کلیه نهادها و دستگاه‌های ذی‌ربط تهیه و جهت تصویب به هیئت وزیران تقدیم نماید.

تبصره: اجرای این قانون مانع از انجام وظایف قانونی و موارد پیش‌بینی شده در اساس‌نامه کمیته امداد امام خمینی (ره) نیست و کمیته مزبور در چارچوب وظایف قانونی خویش کماکان نسبت به ارائه خدمات مربوط ادامه خواهد داد.

ماده (۱۰)

کلیه وزارتخانه‌ها، سازمان‌های دولتی و وابسته به دولت، مؤسسات عمومی و سازمان‌هایی که شمول قانون بر آن‌ها مستلزم ذکر نام است موظفند همکاری‌های لازم را در زمینه اجرای این قانون با سازمان بهزیستی کشور معمول دارند. در تصویب این قانون خانم‌ها مریم بهروزی و اختر درخشنده در بیان دیدگاه‌های خود و جامعه زنان با ایراد نطق کمک‌های شایانی به تصویب آن کردند [۲۱، ص ۴۱۰-۴۲۸].

مجلس شورای اسلامی در جلسه ۵۴ تاریخ ۱۳۷۱/۹/۱۱ و جلسه ۸۶ تاریخ ۱۳۷۱/۱۲/۲ و جلسه ۸۷ مورخ ۱۳۷۱/۱۲/۱۴ و جلسه ۹۲ تاریخ ۱۳۷۱/۱۲/۱۶ در قوانین ایجاد تسهیلات برای ورود رزمندگان و جهادگران داوطلب بسیجی به دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی، در تبصره ۳ ماده واحد این قانون، فرزندان شهدا، مفقودان و اسرا و همسران آن‌ها و فرزندان جانباز بالای ۵۰ درصد را مشمول این قانون کرده است و در قانون معافیت پرسنل و خدمه ارگان‌ها و سازمان‌های دریایی از پرداخت عوارض در تبصره ماده ۷، همسر و فرزندان این قبیل مأموران از پرداخت عوارض خروج معافاند و در قانون صندوق رفاه دانشجویان در بند د ماده ۲ اعطای وام ازدواج به دانشجویان که ضمن تحصیل ازدواج می‌کنند مصوب شد و در اصلاح قانون بیمه و بازنشستگی و تبصره آن زنان با ۴۵ سال می‌توانند تقاضای مستمری بازنشستگی کنند [۲۲، ص ۱۶۹۸-۱۸۲۰].

مجلس شورای اسلامی در جلسات ۱۱۰ تاریخ ۱۳۷۲/۲/۲۶ در قانون تنظیم خانواده کلیه مراکز آموزش عالی را موظف به ارائه درس تنظیم خانواده در کلیه رشته‌ها کرد و علاوه بر آن سازمان صداوسیما موظف به ارائه برنامه‌های آموزشی برای ارتقای سطح آگاهی عمومی در تأمین سلامت کودکان و مادران کرد. در جلسه ۱۲۴ تاریخ ۱۳۷۲/۴/۲۲ در تبصره ۳ قانون ایجاد تسهیلات برای ورود ایثارگران به دانشگاه، آزادگان، همسر و فرزندان آن‌ها را مشمول این طرح کرد. در جلسه ۱۴۴ تاریخ ۱۳۷۲/۶/۳۰ قانون حالت اشتغال برای خانواده ایثارگران به تصویب رسید و در جلسه ۱۴۸ تاریخ ۱۳۷۲/۷/۷ قانون تخصیص سهمیه برای زنان در پذیرش دستیاری رشته‌های تخصصی پزشکی به تصویب رسید [۲۳، ص ۲۸۵۳-۲۸۷۰]. در جلسه ۱۶۷ تاریخ ۱۳۷۲/۹/۷ قانون بازخرید خدمات دولتی مستخدمان زن کمتر از ۲۰ سال و بازنشستگی زنان با ۲۰ سال سابقه کار به تصویب رسید [۲۴، ص ۳۱۷۹-۳۱۹۵].

قانون اجازه الحاق دولت جمهوری اسلامی به کنوانسیون حقوق کودک

در سال ۱۳۰۳/۱۹۲۴ در جامعه ملل رعایت حقوق کودکان بیان شد و در پی آن در سال ۱۳۳۸/۱۹۵۰ در اعلامیه مجمع عمومی سازمان ملل متحد حقوق کودکان مورد تأکید قرار گرفت و سرانجام در سال ۱۳۶۸/۱۹۸۹ حقوق کودک در مجمع عمومی سازمان ملل مورد

تصویب اعضا قرار گرفت و در سال ۱۳۶۹/۱۹۹۰ برای کشورهایی که به این کنوانسیون پیوسته بودند رعایت حقوق کودک الزامی شد [۴، ص ۲]. براساس منشور سازمان ملل متحد، رعایت حقوق بشر زیربنای صلح و عدالت در جهان است. خانواده به‌عنوان جزء اصلی جامعه برای رشد و تکامل کودکان باید محیطی مناسب فراهم کند. کنوانسیون حقوق کودک در یک مقدمه و ۵۴ ماده به تصویب سازمان ملل رسیده و در کشورهایی که به آن پیوسته‌اند رعایت مفاد آن لازم‌الاجراست. دولت جمهوری اسلامی با ارسال لایحه‌ای به مجلس شورای اسلامی خواستار تصویب و عضویت در آن کنوانسیون شد. سرانجام مجلس شورای اسلامی پس از بحث و بررسی نمایندگان آن را در جلسه ۱۹۸ تاریخ ۱۳۷۲/۱۲/۱ به تصویب رسانید و براساس نظر شورای نگهبان بند ۱ ماده ۱۲، بندهای ۱ و ۲ ماده ۱۳، بندهای ۱ و ۲ و ۳ ماده ۱۴، بند ۱ ماده ۱۶ و قسمت د بند ۱ ماده ۲۹ را تأیید نکردند و مقرر شد مفاد این تصویب‌نامه در هر مورد و هر زمان در تعارض با قوانین داخلی و موازین اسلامی باشد یا قرار گیرد از طرف دولت جمهوری اسلامی لازم‌الرعايه نباشد [۲۵، ص ۳۷۷۹-۳۷۸۴]. در قانون بیمه همگانی خدمات درمانی کشور، که در جلسات ۲۵۰ تاریخ ۱۳۷۳/۶/۲۷ و جلسه ۲۶۴ تاریخ ۱۳۷۳/۸/۳ به تصویب رسید، در ماده‌های ۱ و ۴ و ۵ و ۱۴، گروه‌های آسیب‌پذیر و خانواده‌های نیازمند را تحت پوشش قرار داد [۲۶، ص ۵۰۶۷-۵۰۸۵]. خانم مریم زعفرانی بهروزی در راستای بهبود قوانین در مورد استخدام زنان پیشنهاد تبصره‌هایی به قانون مصوب ۱۳۶۱/۲/۱۴ در مورد شرایط انتخاب قضات دادگستری مطرح کرد و مورد تصویب قرار گرفت. براساس آن، رئیس قوه قضاییه می‌تواند بانوانی را که واجد شرایط انتخاب قضات دادگستری‌اند با پایه قضایی جهت تصدی پست‌های مشاورت دیوان عدالت اداری، دادگاه‌های مدنی خاص، قاضی تحقیق و دفاتر مطالعات حقوقی و تدوین قوانین دادگستری و اداره سرپرستی صغار و مستشاری اداره حقوقی و سایر اداراتی که دارای پست قضایی‌اند استخدام کند [۲۷، ص ۵۸۲۶-۵۸۴۲]. مجلس شورای اسلامی در ترویج تغذیه با شیر مادر و حمایت از مادران در دوره شیردهی در ۱۱ ماده و ۴ تبصره قانونی را به تصویب رساند که در ماده ۳ آمده است مرخصی زایمان تا سه (۳) فرزند برای مادرانی که فرزند خود را شیر می‌دهند در بخش دولتی و غیر دولتی ۴ چهار ماه است و تا دوماهگی کودک روزانه یک ساعت مرخصی (بدون کسر از مرخصی استحقاقی) استفاده کنند [۲۸، ص ۷۶۸۴-۷۶۸۷].

قانون مجازات اسلامی که در جلسه ۴۳۴ اصلاحات آن تصویب شد، مشتمل بر ۲۳ ماده و ۴۵ تبصره است که در تاریخ ۱۳۷۵/۳/۲ به تصویب رسید. به بعضی از مواد آن اشاره می‌شود.

ماده (۶۱۹)

هرکس در اماکن عمومی یا معابر متعرض یا مزاحم اطفال یا زنان بشود یا با الفاظ و حرکات

مخالف شئون و حیثیت به آنان توهین نماید، به حبس از ۲ تا ۶ ماه و تا ۷۴ ضربه شلاق محکوم خواهد شد [۲۹، ص ۸۰۳۸-۸۰۶۳].
در این دوره از مجلس ۱۲ طرح و لایحه اعلام وصول شد، ولی دوره مجلس به پایان رسید و بررسی و تصویب نشد.

نتیجه گیری

مجلس شورای اسلامی با تصویب طرح‌ها و لایحه‌های محور مهمی برای تصمیم‌گیری، قانون‌گذاری و سیاست‌گذاری در کشور است. قوانین مصوب پس از تأیید شورای نگهبان برای اجرا به قوه مجریه و قضایی ارسال می‌شود. نیروهای سیاسی و اجتماعی گروه‌ها و احزاب سیاسی برای کسب اکثریت کرسی‌های پارلمان و تأثیرگذاری بر امور کشور به رقابت باهم می‌پردازند. در این فضای سیاسی، مشارکت زنان تابع نظم عمومی و متأثر از عوامل تأثیرگذار است. در این دوره، تعداد داوطلبان نماینده زن و منتخبان نسبت به دوره‌های گذشته افزایش یافت و علاوه بر تهران در سایر شهرها به مجلس راه یافتند. نمایندگان زن با مشارکت بیشتر و مؤثر و اظهار نظر در خصوص طرح‌ها و لایحه‌ها با تصویب قوانین در جهت حفظ قداست، تحکیم خانواده، احیای حقوق مادی و معنوی زمینه‌های حضور بیشتر در فعالیت‌های اقتصادی اجتماعی فرهنگی و اقتصادی را فراهم کردند. نمایندگان زن با تصویب ۶۳ طرح و لایحه در مورد زنان، کودکان و خانواده در زمینه‌های پیوستن کشور به موافقت‌نامه حقوق کودکان، قانون استخدام در ادارات دولتی، بیمه بیکاری، بازنشستگی، اختصاص سهمیه دستکاری برای پزشکان و پیراپزشکان، اصلاح قانون مدنی ازدواج و طلاق تبادل هیئت‌های پارلمانی زنان، بودجه‌های سالانه و برنامه‌های توسعه اقتصادی اصلاح قانون استخدام در قوه قضاییه، امنیت اجتماعی و ایجاد فراکسیون زنان زمینه‌های مشارکت بیشتر زنان در فعالیت‌های اجتماعی فراهم کردند. زنان نماینده براساس پشتوانه‌های مذهبی عرفی و قانونی با اولویت تصویب لایحه‌ها و طرح‌های صنفی گام‌هایی مهم در جهت استیفای حقوق مادی و معنوی زنان برداشتند. مجلس در این دوره با ایجاد سازوکارهای قانونی و ایجاد ظرفیت‌های مناسب زمینه را برای حضور پررنگ زنان در فعالیت‌های مدنی ایجاد کرد. آن‌ها با ایجاد سازمان‌ها و تشکل‌های صنفی با گسترش فعالیت‌های فرهنگی، توسعه آموزش و تحصیلات تکمیلی از نقش سنتی خود فاصله گرفتند و وضعیت آن‌ها نسبت به گذشته تغییر ملموسی یافت، اما تا رسیدن به وضع مطلوب باید موانع و محدودیت‌های بیشتری برداشته شود.

منابع

[۱] جهان‌محمدی (۱۳۸۹). *مجلس شورای اسلامی دوره سوم*، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

- [۲] رجیبی، شهناز (۱۳۸۴). قوانین، طرح‌ها و لوایح مربوط به زنان خانواده و کودکان در مجلس شورای اسلامی دوره سوم، تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- [۳] رجیبی شهناز (۱۳۸۳). قوانین طرح‌ها و لوایح مربوط به زنان خانواده و کودکان در مجلس شورای اسلامی دوره چهارم، تهران: مرکز پژوهش‌های شورای اسلامی.
- [۴] رجیبی، شهناز (۱۳۸۹). مروری بر قوانین هفت دوره مجلس شورای اسلامی در مورد زنان و خانواده، تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- [۵] رجیبی، شهناز؛ توپچیانی، محمد؛ تقوی، هادی (۱۳۹۲). *مطالعات تطبیقی (۳)*، جایگاه زنان نماینده از دوره اول تا نهم، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- [۶] روزنامه اطلاعات (۱۳۶۷). تهران: انتشارات اطلاعات، ش ۱۸۴۲۴.
- [۷] روزنامه جمهوری اسلامی (۱۳۶۶). تهران: انتشارات جمهوری، ش ۲۵۵۱.
- [۸] روزنامه کیهان (۱۳۶۷). تهران: انتشارات کیهان، ش ۱۳۳۳۲.
- [۹] سجادی پور، هادی (۱۳۸۸). *مجلس شورای اسلامی دوره چهارم*، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- [۱۰] شادلو، عباس (۱۳۸۶). *جستاری تاریخی پیرامون تکثیرگرایی در جریان اسلامی و پیدایش جناح راست و چپ مذهبی*، تهران: وزرا.
- [۱۱] شاعری، عباس (۱۳۹۶). *تاریخ تحولات سیاسی مجلس شورای اسلامی* تهران: سرو اندیشه.
- [۱۲] مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره سوم (۱۳۷۰). جلسه ۴۰۲، ص ۸۲۸۱.
- [۱۳] مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره سوم (۱۳۷۰). جلسه ۴۰۲، ص ۸۲۸۶.
- [۱۴] مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره سوم (۱۳۷۰/۷/۲). جلسات ۴۰۲، ۴۰۳، ص ۸۳۰۵.
- [۱۵] مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره سوم (۱۳۹۶/۱۰/۱۲). جلسه ۳۱۶، ص ۶۲۲۲-۶۲۲۴.
- [۱۶] مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره سوم (۱۳۶۹/۱۰/۱۶). جلسه ۳۱۷، ص ۶۴۴۳-۶۴۴۵.
- [۱۷] مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره سوم (۱۳۶۸/۸/۱۷). جلسات ۱۷ و ۱۶، ص ۳۳۵۱.
- [۱۸] مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره سوم (۱۳۷۱/۵/۱۳). جلسه ۱۴، ص ۶۵۹۶-۵۶۹۷.
- [۱۹] مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره چهارم (۱۳۷۱/۵/۲۱). جلسه ۱۸، ص ۲۲۰-۲۳۸.
- [۲۰] مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره چهارم (۱۳۷۱/۶/۱۸). جلسه ۲۷، ص ۳۹۲-۴۱۰.
- [۲۱] مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره چهارم (۱۳۷۱/۶/۲۹). جلسه ۲۸، ص ۴۱۰-۴۲۸.
- [۲۲] مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره چهارم (۱۳۷۱/۶/۲). جلسات ۸۶، ۸۷، ۹۲، ص ۱۶۹۸-۱۸۲۰.
- [۲۳] مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره چهارم (۱۳۷۲/۷/۷). جلسات ۱۲۴، ۱۴۴، ۱۴۸، ص ۲۸۵۳-۲۸۷۰.
- [۲۴] مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره چهارم (۱۳۷۲/۹/۷). جلسه ۱۶۷، ص ۳۱۷۹-۳۱۹۵.
- [۲۵] مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره چهارم (۱۳۷۲/۱۲/۱). جلسه ۱۹۸، ص ۳۷۷۹-۳۷۸۴.
- [۲۶] مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره چهارم (۱۳۷۲/۸/۳۰). جلسه ۲۶۴، ص ۵۰۶۷-۵۰۸۵.
- [۲۷] مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره چهارم (۱۳۷۴/۱۲/۲۲). جلسه ۳۲۲، ص ۸۵۴۲-۵۸۲۶.

- [۲۸] مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره چهارم (۱۳۷۵، ۳/۲). جلسه ۴۰۷، ص ۷۶۸۴-۷۶۸۷.
- [۲۹] مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره چهارم (۱۳۷۵، ۳/۲). جلسه ۴۳۴، ص ۸۰۳۸-۸۰۶۳.